

Тележкіна О. Інверсія як стилістично-синтаксичний засіб увиразнення поетичного тексту (на матеріалі української поезії II половини XX – початку XXI століття) // *Studia Metodologica: збірник наукових праць Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль-Кельце, 2017. Вип. 45. С. 144 – 155.

**ІНВЕРСІЯ ЯК СТИЛІСТИЧНО-СИНТАКСИЧНИЙ ЗАСІБ
УВИРАЗНЕННЯ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ (на матеріалі української
поезії II половини XX – початку XXI століття)**

Олеся Тележкіна

Кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра українознавства та латинської мови,
Національний фармацевтичний університету (УКРАЇНА),
61170, м. Харків, вул. Пушкінська, 53, e-mail: olesya_ukr@bk.ru

УДК 811.161.2

ABSTRACT

The article author has attempted to consider inversion as a stylistic and syntactic means of expressiveness in the poetic text. The research aims to determine and characterize the types of violations of regulatory syntactic order and to find out the stylistic load of word order in the works of Ukrainian poetry of the second half of the 20th – early 21st century.

While writing the article the following methods have been used: linguistic observation, descriptive, contrastive, and contextually interpretative ones.

Observations have showed that the studied stylistic and syntactic means of expressiveness in the poetic texts widely used in the national poetry of the second half of the 20th – early 21st century and together with other stylistic figures and methods helps to determine the specific features of individual styles of Ukrainian artists. Poetic works of the studied period prove the use of different

types of inversion, depending on the details of the inverted words realization, such as grammatical (moving of different parts of the sentence), structural (contact and distant), and intentional (organizational, stylistic, semantic) ones.

The value of the research is that its results complement earlier achievements of scientific works made by other authors; they emphasize the possibility of active implementation of inversion as an important means of expressiveness in poetic texts.

Keywords: stylistic and syntactic means, word order, inversion, poetical speech.

АНОТАЦІЯ

У пропонованій статті автор здійснює спробу розглянути інверсію як стилістично-синтаксичний засіб увиразнення поетичного тексту. Мета цієї розвідки – визначити і схарактеризувати різновиди порушень нормативного синтаксичного ладу, а також з'ясувати стилістичне навантаження порядку слів у творах української поезії II половини XX – початку XXI століття.

При написанні статті були застосовані метод лінгвістичного спостереження, описовий, зіставний і контекстуально-інтерпретаційний методи.

Спостереження показали, що досліджуваний стилістично-синтаксичний засіб увиразнення віршового мовлення активно використовується у вітчизняній поезії II половини XX – початку XXI століття і разом з іншими стилістичними фігурами і прийомами сприяє виявленню специфіки індивідуальних стилів українських митців. У поетичних творах досліджуваного періоду засвідчується використання різних типів інверсії, залежно від особливостей реалізації інверсованих слів: граматична (переміщення різних членів речення), структурна (контактна і дистантна), інтенційна (організаційна, стилістична, смислова).

Цінність здійсненого дослідження полягає в тому, що його результати доповнюють здобутки раніших наукових праць інших авторів,

наголошують на можливості активної реалізації інверсії як важливого засобу вираження експресивності поетичних текстів.

Ключові слова: стилістично-синтаксичний засіб, порядок слів, інверсія, віршове мовлення.

Проблеми використання тих чи тих мовностилістичних прийомів у поетичному тексті не втрачають своєї актуальності впродовж тривалого часу. Однією з таких стилістичних фігур є інверсія. До питання реалізації цього стилістично-синтаксичного засобу у віршових творах в різний час зверталися вітчизняні [1, 2, 4, 5, 7 та ін.] й зарубіжні дослідники [3, 6 та ін.]. З огляду на значну активність використання інверсії у творах художньої літератури вважаємо за доцільне проаналізувати особливості її представленості в українському поетичному мовленні II половини XX – початку XXI століття. Зважаючи на фрагментарний характер вивчення цього питання у вітчизняній лінгвістиці, у тому числі й стосовно віршових текстів, виникає потреба його детального розгляду, що підтверджує актуальність порушеної проблеми.

Мета цієї розвідки – визначити і схарактеризувати різновиди порушень нормативного синтаксичного ладу, а також з'ясувати стилістичне навантаження порядку слів у творах української поезії II половини XX – початку XXI століття. Реалізація окресленої мети передбачає застосування описового, зіставного, контекстуально-інтерпретаційного методів, а також методу лінгвістичного спостереження.

Матеріал для дослідження одержаний за допомогою суцільної вибірки із поетичних збірок таких українських майстрів художнього слова, як Ю. Андрухович («Екзотичні птахи і рослини з додатком “Індія”»), М. Бажан (твори 1950–1983 рр.), В. Бойко («Петрові батоги»), В. Боровий («Червоне сонце Каєркана»), В. Голобородько («Летюче віконце»), І. Драч («Крила»), С. Жадан («Ефіопія»), І. Жиленко («Євангеліє від ластівки»), В. Затулівітер («Четвертий із триптиха»), В. Захабура («Ятоморе»),

О. Ковальова («Осілля проща»), Л. Костенко («Мадонна Перехресть»), І. Малкович («Із янголом на плечі»), В. Мисик («Чорнотроп»), Б. Олійник («Вибране»), М. Рильський (твори 1950–1964 рр.), С. Сапеляк («Кричі часу»), В. Слапчук («Німа зозуля», «Як довго ця війна тривала»), А. Тимченко («Гарячі нитки»), П. Тичини (твори 1950–1967 рр.), Р. Третяков («Вибрана лірика»), Г. Чубай («Плач Єремії»).

Поетичне мовлення характеризується відносною свободою розміщення слів, а отже, – можливим відхиленням від звичної послідовності розташування слів у реченні, яке сприймається як інверсія. У своєму дослідженні *інверсію* розуміємо як стилістичну фігуру, яка ґрунтується на свідомому порушенні нормативного синтаксичного ладу з метою увиразнення мовлення.

Результати обстеження поетичних текстів II половини ХХ – початку ХХІ століття засвідчили використання в них різних типів інверсії, які ми розрізняємо залежно від особливостей реалізації інверсованих слів: граматична, структурна, інтенційна.

Граматична інтенція заснована на визначенні моделей зі зміненим порядком складників, які в реченні виконують відповідну синтаксичну функцію. Були виявлені такі зразки переміщення:

- інверсія підмета: *Кигиче ніч, година пізня. / Крадеться від радистів нісню* (В. Слапчук); *Не помираю від хули / І не полюю на хвалу я* (Р. Третяков); *Перетерла душа всі віжки* (Л. Костенко); *Останній грім давно скотився з даху... / Стекло по ринві сонце і дощі* (Г. Чубай);

- інверсія присудка: *Принц розлюбив свою принцесу. / Нові з'явилися інтереси. / Нові з'явилися відкриття. / Таке життя* (І. Жиленко); *Ції жаги некликану біду / лише твоєю ніжністю загою* (Л. Костенко);

- інверсія узгоджених означень: *Підслухані у вирі цілоденнім, / ті рими – вчителям наперекір* (Ю. Андрухович); *На квітці зів'ялій – ще блудна бджола* (В. Бойко); *Ходить листя по узліссю, / по стежині лісовій, / йде галявиною листя, / загляда в струмок ясний* (В. Голобородько); *Дощиком*

покропило / квіточку **кожну** (І. Жиленко); Кущі вишневі в молодих житах,
/ Як білі острови в зеленім морі (О. Ковальова); З'їм хліба чорного, зап'ю
водою, / Злизу минтаю з леза штик-ножа (В. Слапчук); Все Боже в тобі
відзначаю / І ніжність покірну в любові (А. Тимченко);

– окрім наведених зразків інверсії узгоджених означень, інколи трапляються такі: (а) *Як в саду заграв ріжок – / вийшли ми на моріжок. / Там, де вишня, де струнка, / посідали ми кружка* (П. Тичина) чи (б) *І паличка в Антоніо в руці, / і чути, що розповідає флейта... / А скрипки співчують їй чи лествять / в самотності у моторошній цій* (В. Бойко). У наведених прикладах перед інверсованим означенням повторюється сполучник (а) та прийменник (б), які були вжиті перед означуваним іменником. Уважаємо, що такий прийом є стилістично важливим для урізноманітнення віршового ритму;

– ще одним прийомом для посилення емоційно-експресивного звучання віршового тексту є створення «обрамлення» з двох означень, одне з яких піддається інверсії, як-от: *А може, виплачуючи дань / якимось давнім звичаям магічним* (М. Рильський); *З мене вихлюпне / тільки ніжність / Весняним / різнотрав'ям / густим* (Р. Третяков); *До світанку жаріє нічник, / Як вдовина сльоза терляча* (І. Жиленко). Таке розмежування прикметників-означень, що подають якісну характеристику певного явища, предмета чи особи, сприяє її більшому увиразненню;

• інверсія неузгоджених означень: *І грандіозним виростало / прекрасне дружби почуття* (П. Тичина); *Росте тривоги чорний парашут: / у грудях розкривається* (І. Малкович); *А вітер смикав околот із стріх / І кураю клубки котив у полі* (В. Мисик); *Зупинитися час і подумати* (Л. Костенко);

• інверсія додатків: *Мати діток пригорнула: / — Хмарка дощик он несе* (П. Тичина); *Гудів пропелер. Ніс хреста із дідом / І скатертину з паскою й обідом, / Гудів кленовий, травнем захлинався, / Впивався вітром, сонцем обтирався* (І. Драч); *Коли ж, неначе мотилі, / На світло напливуть /*

Забуті втрати і жалі, / Зажури каламуть (В. Боровий); Десь збоку смерть росинку гладить / І що не крапелька – то я (С. Сапеляк); Лиш тут сновид не будять солов'ї / В цій пісні голоси навек сплелися, / Мов ручаї, що в річку улилися, / В могутній річці стали нічийі (О. Ковальова);

• інверсія обставин: І альфа-часточки, як ельфи, / над бур'янами пурхають в полях (Л. Костенко); Перо сови мені на стіл упало, / І стрепенулось дико і зухвало (І. Драч); Так дивно в соснах вітер колобродив, / Вишумлювало ніжно так зело (В. Боровий); Тиша вечірня... / Тільки десь у полях / одинокий віз торохтить приглушено, / наче зерня в достиглому яблуці (Г. Чубай);

– спостерігаються випадки переставлення слів усередині дієприслівникових зворотів, що виконують функцію обставин: *Може, знову кокетує з різниками, / що, ножі об фартухи повитиравши, / височіють, наче брили, над лотками, / мружать очі, мов коти, на неї завше?* (Ю. Андрухович).

Матеріал дослідження дозволив виділити деякі різновиди комбінованої граматичної інверсії, представленої в межах одного речення:

• інверсія підмета + інверсія узгодженого означення: *я – просто пісенька твоя / моє світило золоте / холодний і бездарний я / коли без тебе все не те* (Ю. Андрухович); *Все ніколи до них, / тому і їм байдуже... / Як між забутих книг / листоків пожовклих душі* (В. Бойко);

• інверсія присудка + інверсія узгодженого означення: **Вкриє порох земний** – із гучним перначем / Срібні персні владик, як і кості нікчем (В. Боровий); *Це смерть шукає мої сліди, / смерть виводить мене до води, / і доки я з річища мерзлого п'ю, / тримає флягу мою* (С. Жадан);

• інверсія присудка + інверсія обставини: *Навкруги / Вода сліпила очі, а під тинню / Вже стежка протряхала, і тугий / Із стену вітер віяв, ясно-синю / Безодню над землею оголяв / І ніс несмілий запах перших трав* (В. Мисик);

- інверсія узгодженого й неузгодженого означення: *І буде квола Моцарта рука / виводити, напевне, в мить останню / чиюсь печаль і жах на нотнім стані / або своє безсмертя у віках* (В. Бойко); *Звучить як міт: відважне військо / жило в лісах цих під землею / і напувало з фляг австрійських / дубів коріння – власну стелю* (І. Малкович);

- інверсія додатка + інверсія узгодженого означення: *У нього палка потреба, / у нього жадання слізне: / окрасць нічного неба / піймати у фокус лінзи* (Ю. Андрухович); *Всі стежку топтали одну, / Нас жалили кулі зустрічні* (В. Слапчук); *Місто – примарний і болісний витвір, / Суму й яви хімерної плин* (В. Захабура);

- інверсія обставини + інверсія узгодженого означення: *Зірвуть безжурно квіти молоді, / А ти підеш, бо ти – хмаринка диму* (В. Захабура);

Найчастіше з-поміж зафіксованих випадків інверсії спостерігаються ситуації переміщення додатків та узгоджених означень.

Грамматична інверсія може різнитися структурно, й у зв'язку з цим виокремлюються різновиди *структурної інверсії*, в основі якої лежить близькість розташування переставлених слів. Відповідно до окресленої ознаки виділяються:

- контактна інверсія – переставляння сусідніх слів: *На болгарській фабриці на «Текстильній Славі» / зустрічали Штирову, як в сім'ї ласкавій* (П. Тичина); *Не дуже швидко, не дуже помалу / Вітер несе насінінку зухвалу. / «Куди ж опустити тебе? – питає. – / Тут гай, там луг, а там поле безкрає»* (В. Мисик); *Еротики пора, / і похорону, й посту. / Лишаються сліди / на душах і очах* (В. Бойко) *Провалля таїною вабить* (В. Слапчук) та ін.;

- дистантна інверсія – переставляння й віддалення слів, які у звичному розташуванні розміщені поряд: *Синії води збентежено ходять, / білий над ними стривожений птах* (П. Тичина); *Над нею червону калину / посадимо навесні, / хай пісню го й да солов'їну, / хай квітами плаче пісні*

(В. Голобородько); *Усе певніше він ступав на сцени. / І з кожним днем м'якіше і ладніш / Лискучий фрак всідався на рамена* (Б. Олійник); *Із шкаралущі тіла братчик Брут / душею снідає моєю* (І. Малкович); *У горлі стогін повставав, / пітьма світлася нужденна. / Листів у мене Ваших два / і Ви, розважливий і чемний* (А. Тимченко) та ін.

Інколи спостерігається поєднання контактної і дистантної інверсії, як от у вірші І. Жиленко: *Так личить сивині жіночій / накидка з хутра золота* (І. Жиленко).

Автори уводять конструкції зі зміненим порядком слів у поетичний текст із різною метою. З огляду на це розрізняють різновиди інтенційної інверсії:

- організаційна інверсія – відповідає потребам римування: *Чи стулити ж можна: деспотів сваволю, / рабство капіталу – і народів волю?* (П. Тичина); *Все готово. Винесено речі, / кілька книг, рукописів сувій. / В непривітній хатній порожнечі / Шелестить, як миша, смуток твій* (М. Бажан); *Впливши колись у хвилі безкраї / в сірому светрі грубої в'язки, / я знатиму втомлені китові зграї / від пляжів Японії до Аляски* (С. Жадан); *Хлюпоче кров'ю черевик. / Йому хоч що, до всього звук* (В. Слапчук); *Шибки замерзлі – мовби із паперу – / нітрохи не утримують тепла. / Ночами сниться птиця тонкопера, / що у ковчезі Ноевім була* (А. Тимченко) та ін.;

- стилістична інверсія – застосовується для створення й передавання якихось стилістичних ознак:

- піднесеність текстів релігійного стилю: *Сім скорбот піють / пам'яттю моєю / щоб вернуть себе / скупою росою / на окраєць сліду Його Нагірнього* (С. Сапеляк); *Болить метелик над городом, / Над соняхом без голови. / І лється, лється кров Господня / На біль трави* (І. Жиленко); *Якщо в пісках Афганістану / Впаду на землю і не встану, / Тоді душа моя полине / В зарослі просіки Волині. / Бо і кущі там – райські кущі, / Вода*

свята і хліб насущний... / Знайде лиш там притулок вічний / Моя душа двадцятирічна (В. Слапчук);

– урочистість середньовічної поезії мандрівних співців: *Хвалу
воздавши часові зухвалу, / Звірят і пастухів благословіть!*

(Ю. Андрухович);

– оповідна манера казки: *Сиджу над розбитим коритом, / і старість
не йде, / коли забажаю позбавитись цього корита, / зроблюся дворянкою
над усіма, а тоді / владаркою моря великою вирішу бути* (А. Тимченко);

– навіювання народної пісні, як-от у вірші В. Голобородька «Посадила
мати донечку»:

*Посадила мати донечку
під яблунею білою,
посадила, як ту квіточку,
і поливала сльозою.*

*Поливала і тихо казала:
«Доню, ріднесенька доню,
дала тобі **мати** долю,
щоб ти квіточкою **процвітала**».*

*Донечка **квіточкою** процвітала.*

Донечку дощі купали.

Донечку вітри колисали.

Донечці пташки коліскових співали (В. Голобородько) – окрім інверсованих підметів, узгоджених означень і додатків, народнопісенний колорит допомагають відтворити лексичні повтори дієслів *посадила, поливала, процвітала* та іменників *квіточка, донечка*;

• смислова інверсія – сприяє виділенню певного текстового фрагмента чи окремого слова, що в поетичному рядку зазвичай розміщуються в

початковій чи прикінцевій позиції, які вважаються сильними з погляду сприйняття тексту:

– наприклад, у вірші В. Бойка спостерігаємо віднесення обставини способу дії в кінець дієприслівникового звороту з метою акцентування уваги на лексичній парі *єдиний – один*, розташованій на початку двох останніх рядків тексту:

Єдиний мій плюс усотає зола,

одну твою ваду забувши навмисне (В. Бойко), яка підкріплюється протиставленням *мій плюс – твоя вада*, а в відповідь у цій «задачі» – єдність, заснована на рівності;

– у творі А. Тимченко виявляємо винесення узгодженого означення в абсолютний кінець тексту:

Хотілося тікати – хоч завий,

був страх, була розорена Помпея...

Я й досі жду, а раптом серед неї

лишився хтось із подихом живим (А. Тимченко), що дозволяє підкреслити протиставлення, виражене парою словосполучень *розорена Помпея* (смерть) – *подих живий* (життя) і перемогу в цьому протистоянні життя, і сподівання на його продовження, бо *подих живий*, чому сприяє зацентроване означення.

Проте не лише початкова чи кінцева позиції в поетичному рядку важливі для створення певного смислу:

– у творі В. Затулівітра прикметним є переставляння додатка, який розмежовує узгоджене означення й означуване ним слово:

Було не щедро нас із того обмолоту,

бо наш нам хліб і в тюрмах не зустрівсь.

Нас молотили так, щоб околоту

хоч щось було для під імперських стріх (В. Затулівітер), і завдяки такому позиціонуванню створюється еквіфонічний повтор, який відтворює частку, що вживається у значенні, близькому до *візьми*, проте тут

проявляється переносне значення, бо відповідає не слову *даю*, а слову *б'ю*, що засвідчує найближчий до вжитих слів контекст;

– у вірші В. Голобородька натрапляємо на інверсоване означення всередині рядка:

*І струмок прадавню казку,
казку **білу**, наче день,
потихеньку-тихо каже,*

листя слухає і йде (В. Голобородько), що дозволяє посилити якісну характеристику, яку несе прикметник, подальшим порівнянням – *казка біла, наче день*. Такий прийом дозволяє підкреслити чистоту і незайманість усього, що пов'язане з природою (казку розказує *струмок*) і з давніми народними звичаями (бо казка *прадавня*);

Інверсія як стилістично-синтаксичний засіб увиразнення в поетичних творах митців різних поколінь представлена по-різному. І тут є важливою не належність поета до того чи того літературного покоління чи угруповання, а особливості творчої манери й індивідуального письменницького стилю.

Так, у творах П. Тичини, написаних у 50–60-х роках ХХ століття, найчастіше реалізується інверсія узгоджених означень, як-от: *Все шелестіла ніч зів'ялими / листочками в саду... Перо / павиняче, в вазон устромене, / кивало з вітром у вікні / розчиненім...* (П. Тичина). Однак активно використовуються різні конструкції, що втілюються комбіновану граматичну інверсію:

*І ми вийшли в ніч у темну,
несли в серці мисль таємну;
щоб на стежку на буремну
твердо ми в житті ступали.*

Ми ж не зупинили кроку:

думу слали ми глибоку

аж до Горького Максима! (П. Тичина).

Тут спостерігаємо інверсовані означення, за допомогою яких підкреслюється складність життєвого шляху ліричних героїв, причому при двох із них повторюється прийменник, ужитий перед означуваним іменником (*в ніч у темну; на стежку на буремну*), переставлені підмет і присудок, обставину способу дії, розміщену дистантно від присудка: початкова позиція обставини і кінцева присудка допомагають акцентувати увагу на виконанні описуваної дії (*твердо ми в житті ступали*). У наступній строфі виявляємо контактну інверсію підмета і дистантне (по відношенню до означення, що його стосується) переміщення додатка (*думу слали ми глибоку*). Початкова позиція додатка *думу* смислово пов'язує цю строфу з попередньої, оскільки деталізує раніше окреслену дію.

У віршах М. Рильського, створених від 50-х років ХХ століття, окрім традиційної інверсії неузгодженого (а) й узгодженого (б) означення: (а) *Як в одсвітах рожевої зорі, / Коли в промінні все навколо тоне, / Підводяться заводів димарі, / Немов суворі і стрункі колони* (М. Рильський); (б) *Берези рідні, скромні, милі, / Так тепло люблені людьми* (М. Рильський), часто застосовується розмежування означень, одне з яких інверсоване, означуваним словом: (а) *Червоною хустиною вона / Своє волосся русе пов'язала* (М. Рильський) або (б) *Густими барвами земними / Він звеселяє полотно, / І чим ясніш воно цвістиме, / Тим довше житиме воно* (М. Рильський). Як бачимо, в обох наведених прикладах фіксуються випадки складної комбінованої інверсії. У звичному розташуванні слів приклад (а) мав би такий вигляд: *Вона пов'язала своє русяве волосся червоною хустиною* – у поетових же рядках додаток (*червоною хустиною; своє волосся русе*) займає початкову, а підмет (*вона*) і присудок (*пов'язала*) – кінцеву позицію в рядку, що дозволяє наголосити на виконуваній дії і підкреслити якісну характеристику, передану додатками й означеннями. У другій ілюстрації, окрім оригінальної інверсії означення, спостерігаємо одночасне вживання конструкції з неінверсованим (*І чим ясніш воно*

цвістиме) й інверсованим (*Тим довше житиме воно*) підметом, що додає динамічності описуваному.

У поетичних творах В. Мисика періоду творчого відродження, окрім інверсії додатків та узгоджених означень, трапляються зразки переміщення сполучників (від початку предикативної частини в її середину): *Ні деревини / В подвір'ї не було. Зате спорши / Рясніше ткався, і гармошка сина / Зате лунала у ньому вільніш, / Зате ж і степу далечінь прозора / Ясніш дивилась із очей Григора* (В. Мисик) та дистантної інверсії службових сполук: *Віднині хай негідники страшаться: / З моїм указом згідно, буде кат / Їм різать язики* (В. Мисик), разом з тим спостерігаємо інверсію підмета й додатка, які розмежують два компоненти складеного іменного присудка (*буде кат їм різать*), внаслідок чого виникає враження інверсованості самого присудка.

В іншому зразку виявляємо інверсію всередині спонукального речення, де смислове дієслово винесене в препозицію, а прислівник розмежує частини складеного дієслівного присудка (1):

- (1) «Спускай де хоч! – насінинка сказала.
- (2) Піввіта за літо я облітала,
Але ніде не знайшла догоди
Для серця свого, для своєї вроди».
- (3) Прийшла весна, ожила долина.
- (4) Зробилась квіткою насінина.
- (5) Куди *пилочок* нести *накажеш?*» (В. Мисик).

Як бачимо цитований уривок насичений інверсійними конструкціями.

У реченні (2) автор почергово вживає додатки з інверсованим (*для серця свого*) і неінверсованим (*для своєї вроди*) означенням до них, роблячи наголос на слові *свій*, підкреслюючи внутрішнє єство героїні твору.

У реченні (5) спостерігаємо комбіновану інверсію додатка і внутрішню зміну порядку розташування частин складеного дієслівного присудка:

дієслово у формі інфінітива займає препозицію щодо дієслова в особовій формі (*нести **накажеш***), яке, подібно до інших інверсійних фрагментів, вказує на егоїстичність зображуваного персонажа – квітки.

В. Бойко, як і В. Мисик, удається до інверсійного вживання сполучників і цим спричиняє порушення усталеної структури відповідних синтаксичних конструкцій:

*В юрбі живе ненатла хіть
уявних **прагнути** страхіть,
пектися вигаданим горем,
убити генія в собі
і, винного **щоб** не шукати,
когось оголосити катом –*

це так звичайно, далєбі (В. Бойко) – крім переміщення сполучника в реченні наявна інверсія всередині неузгодженого означення *уявних **прагнути** страхіть* (унормований варіант – ***прагнути** уявних страхіть*); така центральна позиція інверсованих компонентів допомагає авторові вибудувати вертикаль ***прагнути, щоб*** (і в тексті є відповідне графічне оформлення), що, імовірно, може наштовхувати на роздуми і над запропонованим текстом, і над чимось іншим, що може бути продовженням розпочатої фрази ***прагнути, щоб...***

Це непоодинокий зразок поєднання кількох варіантів граматичної інверсії у віршованих творах В. Бойка:

*Вітер серпневий,
осіннім навчаючись бути,*

листя пожовкле уперто зрива і зрива (В. Бойко) – тут спостерігаємо інверсійне розміщення узгодженого означення (*вітер серпневий*), порушення порядку компонентів у дієприслівниковому звороті (*осіннім навчаючись бути* замість *навчаючись бути осіннім*), інверсію додатка з прикінцевої позиції на початкову в рядку й узгодженого означення, що дає йому якісно-оцінну характеристику (*листя пожовкле уперто зрива і*

зрива). Таке розташування додатка дає можливість повторити дієслово-присудок *зрива і зрива*, а такий повтор є додатковим підкресленням ознаки *уперто*. І на ці «конкретні» інверсії накладається «загальна» інверсія – дієприслівниковий зворот повинен розміщуватися на початку речення, а він розділяє підмет і присудок, ніби прокладаючи між ними межу. Запропонована поетом версія розташування компонентів вірша підкреслює причиново-наслідковий зв'язок подій у природі: *серпневий – осінній – пожовкле листя*, а графічне оформлення може наштовхнути на думку про журавлиний ключ, бо птахи в такий час готуються відлітати у вирій.

В. Голобородько для втілення свого творчого задуму активно використовує інверсію узгоджених означень, як-от у вірші «Лист братові»:

*Пам'ятаєш, як з тобою **ми** сіяли,
ніби грали на струнах рядків!
І як падали коло криниць **синіх**,
і ловили губами жайворонків **дзвінк**их.*

*Ти скидав на траву картуза
і сорочку вишивану свою,
ти дивився у криницю і казав:*

«*Чуєш **підкови золоті** врожаяю?»* (В. Голобородько) – у кожній строфі представлений названий різновид інверсії. Окрім того, у першому рядку першої строфи спостерігаємо взаємне переміщення частин підмета, вираженого займенниковою сполукою: *з тобою **ми** – **ми** з тобою*, при цьому логічний наголос падає на *ми*, що дозволяє авторові підкреслити виконання спільної дії з братом, а відтак – єдність із рідною людиною.

В іншому творі «Жінка з глечиком молока» поет, разом з інверсією узгоджених означень в усіх строфах:

*Стала й слухає, як воно
щось балакає в глечику **глинянім**,
і сп'янили слова, як вино,*

тихим звуком забутого імені.

*І прислухалася до тіла **свого**,
молоком ніби білим наповненого:
розгорялося молоко, як вогонь,
і палило кордони **недозволеного**.*

*Так стояла, а глечик **легкий**
на руках – як дитина **маленька**.*

Так стояла, а чоловіки

були схожі на того, хто далеко (В. Голобородько), здійснює переміщення всередині дієприкметникового звороту, виносячи в початкову позицію його фінальний компонент **молоком** ніби білим наповненого – ніби наповненого білим молоком, що разом із розташуванням присудка на початку наступного рядка дало можливість створити смислову вертикаль **молоко – розгорялося – палило**. Цим автор засвідчує жагу молодої жінки і її готовність до кохання і до народження дитини, бо молоко – це символ справжності і природної краси (порівняймо з народної творчості: *дівка кров з молоком*), а також символ материнства (бо мати годує дитя своїм молоком). Отже, поет, створюючи такий образ жінки, намагається порушити одвічні проблеми: проблему самотності і проблему материнства, і спонукати читача до роздумів.

Для віршів Г. Чубая прикметним є нанизування інверсованих підметів, що займають прикінцеву позицію в поетичному рядку:

*Зійди на пагорб **літньої пори**,
Вдивляйся – **наслухай це диво-літо**:
Щось шепотять зелені явори,
І колоситься в полі жито,
Сміється річки сяюча блакить,
І гомонить під вербами малеча,*

І в небі птах, мов човник той по течії,

Крила розкрив – летить і не летить (Г. Чубай) – це дозволяє авторові зацентувати увагу читача на ключових елементах *диво-літа – явори – жито – блакить – малеча*, імовірно важливих для самого поета.

Ще в одному творі натрапляємо на подвійну інверсію присудків:

Щось шепчеш зачаровано і тихо ти,

той шепіт мою тишу синьо крає!

І забуваю я, що вмію дихати

*і що **ходить** вмію, забуваю* (Г. Чубай) – почергове вживання складених дієслівних присудків з інверсованою і неінверсованою інфінітивною частиною дозволяє створити «внутрішнє обрамлення» з повторюваного дієслова *вмію – вмію дихати і ходити вмію*, «зовнішнє обрамлення» у цій структурі досягається винесенням присудка *забуваю* на початок поетичного рядка і його повтор в кінці наступного рядка. Такий прийом урізноманітнює синтаксичну будову вірша й збагачує поетичне мовлення.

До складних комбінованих варіантів переміщення тих чи тих членів речення тяжіє й Ю. Андрухович: від поєднання інверсії підмета й узгодженого означення, як-от: *З дерев **погаслих** кричать **граки*** (Ю. Андрухович), присудка й означення: *А не стало її – та й Ринок зачах,* / *Лиш піски **аравійські** слід її **замітали*** (Ю. Андрухович), до комбінування одночасного переміщення додатка, узгодженого означення й зміни всередині складеного дієслівного присудка:

(а) *Подайте хліба, **рани** побинтуйте –*

панове, всі ми схожі на людей,

зігравши королів і принців крові,

у вицвілих плащах, мов у мішках,

*підем у тьму – в мансарди **вечорові** –*

*і **спати** полягаєм на дошках...* (Ю. Андрухович);

або кількох узгоджених означень і присудка та внутрішньої зміни у структурі складеного іменного присудка:

(б) Доктор Дутка, що мав п'ять казкових кімнат
у сусідстві з власником промислу шевського,
в тіло дому **вмурований був**, мов атлант,

з бородою білою, як у Грушевського (Ю. Андрухович). Таке розміщення слів у поетичних рядках не лише сприяє кращій структурній організації вірша, а й сприяє більш яскравому розкриттю замисленого образу. Так, в уривку (а) близькість додатків *хліба – рани* може навіювати роздуми про Сина Божого (хліб – Його тіло, а рани – це завжди кров), а отже ці іменники виступають маркерами алузії до біблійних оповідей про страждання Ісуса Христа.

Поети молодшого покоління, чий творчий шлях розпочався в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття також не відмовляються від традиції вводити в поетичні тексти конструкції зі зміненним порядком слів.

А. Тимченко, подібно до П. Тичини і В. Бойка, вживає інверсовані означення із повтором прийменника, розміщеного перед означуваним іменником, подеколи поетеса структури з переставленими означеннями чергує, як-от:

Плащ-дощовик

і схлипи дощові.

Я від дощу біжу, біжу до когось,

*кому набрала полотна **тонкого**,*

*хто буде у сорочці у **новій*** (А. Тимченко) – у першому випадку інверсія без прийменника, у другому – з повтором прийменника, що надає оповіді більшого динамізму й рухливості.

Як і у В. Мисика та В. Бойка, у віршах А. Тимченко виявляємо зразки зміни порядку розташування сполучних засобів:

Як гáряче знати:

куди я без тебе не йди,

*а завжди вертатимусь **доти**, чекатимеш **доки*** (А. Тимченко).

Зазвичай складники парного сполучного засобу *доти – доки*, що служить

для зв'язку компонентів у реченнях із часовими відношеннями, пропорційно розміщуються на початку кожної предикативної частини: *Доти життя, доки можна по борошно йти* (А. Тимченко) або *доти* наприкінці першої частини, а *доки* на початку другої: *Я працюватиму доти, доки стане сили* (З усного мовлення). Завдяки інверсії другої частини сполучного засобу поетеса створює дві смислові пари *вертатимусь – чекатимеш* і *доти – доки*, що характеризуються симетрією виконання дії і симетрією обмеження цього виконання, що додає висловленому особливі глибокої глибини і значущості для ліричної героїні.

Ще в одному творі спостерігаємо вживання структур, де засвідчуються випадки простої й комбінованої інверсії:

*...Маловір'ям стискалося, дихало сумнівом **серце**.*

*Раптом жах **першорідний** в невидимій пущі завив:*

*Заблукало ягня, що в отарі **небесній** пасеться.*

<...>

Зупинившись над прірвою, сіла на в'ялій траві,

очі небу звела, і було вже несила піднятись.

*Бо здалося, що бачу: з гори опускається **Він***

*і біжить біля ніг **неземних***

моє біле ягнятко (А. Тимченко).

У першому реченні автор загострює увагу читача відразу на двох елементах: інверсованому додаткові *маловір'ям* і переміщеному підметові *серце*, розташованих у сильних позиціях – на початку і наприкінці речення відповідно. Це смислове поєднання довершує інверсоване означення в другому реченні *жах першорідний*. Якщо звернути увагу на імовірний графічний малюнок, який утворюється з двох виділених слів у першому рядку й одного – в другому, то з'являється триєдине ціле, яке вказує на те, що *маловір'я* є в серці кожної людини від народження. І цим поетеса вказує на одвічну проблему, над якою розмірковує сама й настановує на роздуми свого читача.

Узгоджені означення, що займають постпозицію щодо означуваних іменників (*жах першорідний, в отарі небесній*), сприяють відтворенню стилістичних особливостей сакральних текстів, а розміщені в абсолютному кінці поетичних рядків підмет *Він* й означення *неземних*, окрім функції стилізації, виконують важливу смислову роль – підкреслення вищості й неосяжності Бога.

Як бачимо, порядок слів як стилістично-синтаксичний засіб виразнення віршового мовлення активно використовується у вітчизняній поезії II половини ХХ – початку ХХІ століття і разом з іншими стилістичними фігурами і прийомами сприяє виявленню специфіки індивідуальних стилів українських митців.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо у вивченні такого мовностилістичного прийому, як хіазм, що уможливить повноту розкриття особливостей використання засобів експресивного синтаксису у творах української поезії II половини ХХ – початку ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови (на матеріалі української радянської поезії) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1969. – 96 с.
2. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 352 с.
3. Ковтунова И. И. Порядок слов в стихе и прозе / И. И. Ковтунова // Синтаксис и стилистика. – М. : Наука, 1976. – С. 43 – 65.
4. Олефіренко Л. В. Мовна естетика поезії Василя Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олефіренко Леся вадимівна. – Донецьк, 2002. – 273 с.
5. Соїна І. Ю. Синтаксис як компонент ідіостилю (на матеріалі творів А. А. Фета і О. О. Блока) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. Ю. Соїна. – Х., 1996. – 18 с.

6. Соловьёва Т. В. Конструкции экспрессивного синтаксиса в поэзии К. Скворцова / Т. В. Соловьёва // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 6. – С. 72 – 77.

7. Сучасна українська літературна мова : Стилїстика / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 587 с.